

Redaktörer för serien *Universitet företag samhälle*
Sverker Sörlin och Gunnar Törnqvist

1. Göran Brulin *Den tredje uppgiften*
2. Kerstin Cederlund *Universitet. Platser där världar möts*
3. Mats Fridlund & Ulf Sandström (red.) *Universitetets värden*
– *Bidrag till den forskningspolitiska debatten*
4. Sverker Sörlin & Gunnar Törnqvist *Kunskap för välstånd*
– *Universiteten och omvandlingen av Sverige*

**UNIVERSITET
FÖRETAG
SAMHÄLLE**

Mats Fridlund & Ulf Sandström (red.)

Universitetets värden

Bidrag till den forskningspolitiska debatten

Mats Benner
Sverker Gustavsson
Lillemor Kim
Thorsten Nybom
Bo Rothstein
Ulf Sandström
Hans Skoie
Björn Svedberg
Sverker Sörlin

SNS Förlag

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
telefon 08-507 025 00
telefax 08-507 025 25
e-post bok.info.order@sns.se
webbplats www.sns.se

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – har till syfte att främja forskning och insiktsfull debatt om viktiga samhällsfrågor. SNS vill föra ut och nyttiggöra kvalificerad samhällsvetenskaplig forskning samt tillhandahålla ett obundet forum för diskussion av aktuella politiska och samhällsekonomiska frågor för att därigenom skapa bättre underlag för beslut i privat och offentlig sektor. SNS inflytande i svensk samhällsdebatt bygger på medverkan av framstående forskare och ledande företrädare för näringsliv, förvaltning, politik och medier.

Verksamheten bedrivs genom

- tillämpad samhällsforskning genom ett nätverk av akademiska forskare i Sverige och utomlands;
- utgivning av böcker i samhällsvetenskapliga ämnen på eget förlag;
- konferenser och möten i Sverige och utomlands.

SNS grundades 1948 som en allmännyttig ideell förening och är politiskt och intressemässigt obundet. Verksamheten finansieras genom individuella medlemsavgifter, företagsabonnemang, forskningsanslag, bokförsäljning och konferensavgifter.

Universitetets värden – Bidrag till den forskningspolitiska debatten
Första upplagan
Första tryckningen

Omslag och grafisk formgivning Göran Eklund
Layout Elisabet Bjurner

© 2000 Författarna och SNS Förlag
Tryckning Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2000
ISBN 91-7150-796-5

INNEHÅLL

FÖRORD 7

DEL 1

FORSKNINGSPOLITIKENS VÄRDERINGAR OCH NORMER 13

THORSTEN NYBOM

”Att redlöst ställa sig till händelsernas förfogande” – funderingar kring svensk utbildnings- och forskningspolitik 14

SVERKER GUSTAVSSON

Bekämpandet av universiteten 46

BO ROTHSTEIN

Fri eller dirigerad forskning 52

BJÖRN SVEDBERG OCH ULF SANDSTRÖM

Universitetet och forskningen – en problemdiskussion 67

DEL 2

FORSKNINGENS ORGANISATION OCH FINANSIERING 93

MATS BENNER

Den enfaldiga forskningspolitiken – en diagnos 94

ULF SANDSTRÖM

Forskningspolitikens blinda fläck 106

HANS SKOTE

Bra till slut? – kommentarer till den Wiggellska utredningen 131

DEL 3

FORSKARUTBILDNING OCH UNIVERSITETET I FÖRÄNDRING 141

LILLEMOR KIM

Forskarutbildningsreformen – vad kan vi lära? 142

SVERKER SÖRLIN

Kan universitet göra karriär? 151

FÖRFATTARPPRESENTATIONER 163

FÖRORD

År 2000 ser ut att bli ett avgörande år för hur svensk forskningspolitik skall gestalta sig i framtiden. Under våren förväntas regeringen lägga fram ett förslag om ny myndighetsorganisation, vilket innebär att forskningsråden förmodligen ”försvinner” och inordnas under en gemensam styrelse, samtidigt som de större sektorsorganen läggs samman till tre stora myndigheter. Huvudtanken i den s.k. Wigzellska utredningen *Att finansiera forskning och utveckling* (Ds 1999:68) är – åtminstone enligt utredningsmännen själva – att skapa förutsättningar för en ökad flexibilitet och för större programsatsningar i det svenska forskningsfinansieringssystemet. Senare, under hösten, förväntas regeringen även komma med den sjätte samlade forskningspropositionen. Flera av de spörsmål som rests i de senaste årens utredningar, och i den tidvis ganska intensiva offentliga diskussionen, kommer där att behandlas och förhoppningsvis även besvaras på ett eller annat sätt. I den här boken samlas några debattinlägg som utifrån olika temperament, perspektiv och grundhållningar direkt berör den stora och övergripande frågan om universitetets och den akademiska forskningens roll och uppgift i samhället. Tanken är att stimulera till en bred och öppen diskussion i dessa för nationen angelägna frågor, innan roller och uppgifter låses fast i sega, intresse- och prestigebundna strukturer. Universitetets framtid är öppen och därför finns ett ständigt behov av en allsidig och upplyst diskussion om universitetets roll, identitet och uppgift i samhället – inte minst bland universitets- och forskningsföreträdarna själva.

Universitetet är ständigt utsatt för ett inre och yttre förändringstryck. Omvälvande reformer som påverkat interna normer och organisationskultur har genomförts på senare år. Nya organisationsformer införs och nya strukturer etableras till följd av dessa förändringar. Många upplever därför att universitetet idag är på väg att förlora en del av sin forna identitet. Inte för inte har många svenska universitet i dag seminarier och konferenser under rubriken ”Universitetets idé”.

Även om detta i och för sig är både nödvändigt, tilltalande och lovvärt, bör det samtidigt även uppfattas som ett uttryck för den genuina osäkerhet och oro som många universitetsföreträdare upplever inför dagens politiska och ekonomiska verklighet – och kanske inte minst inför dem som anser sig företräda denna ”verklighet”.

På en rad väsentliga punkter har hela forskningslandskapet och villkoren för universiteten ändrats under 1990-talet. Små forskjutningar växte under detta decennium till påtagliga balansproblem. Löntagarfondsstiftelsernas tillkomst, som bl.a. inneburit att universitetsforskningen starkare än tidigare knutits samman med tillväxtpolitiska mål, är bara ett exempel på detta. EU-bidragen till forskningen är en ytterligare faktor som verkat i ungefär samma riktning. Till detta kan sedan även läggas förändringarna av forskarutbildningen, de stegvisa förändringarna av forskningsmyndigheterna, 1993 års högskolereform, den organisatoriska decentraliseringen av beslutskompetens inom universiteten, den regionala omfördelningen och inte minst den kraftiga volymökningen.

Utvecklingen inom forskningspolitiken under 1990-talet kan synnerligen förenklat sammanfattas med att decenniet inleddes med tillskapande av ett nytt forskningsråd – Teknikvetenskapliga forskningsrådet – och avslutades med ett förslag om dess avskaffande. Medan andra nordiska länder genomfört mer heltäckande forskningspolitiska reformer under 1990-talet, har Sverige närmast trevande ägnat sig åt att genomföra ett stort antal punktvisa förändringar. Reformerna har ofta föregåtts av snabbt genomförda och begränsade utredningar. Politikområdet har präglats av en slags oövertänkt brådska som kan misstänkas härröra från en odefinierad känsla av att Sverige skulle befinna sig på efterkälken och att det därför framförallt gäller att åtgärder vidtas snabbt. Men, eftersom det inte funnits någon konsensus om vad som är problemet och vad som är de viktigaste åtgärderna på lång och kort sikt (ens inom en och samma partikonstellation över tid), har denna aktivitet inte heller inneburit någon successiv uppbyggnad av kunskap mellan de olika utrednings- och reformomgångarna. Och inom ramen för varje ny omgång har det alltid varit alltför bråttom och tid saknats för att ägna sig åt någon systematisk form av långsiktig kunskapsuppbyggnad.

En tydlig röd tråd genom föreliggande antologi är uppfattningen att det behövs en kraftsamling och ordentliga resurser inte bara för forsk-

ning utan även för *studiet* av hur denna forskning faktiskt fungerar och bör organiseras. Det behövs flera organisationer beredda att ta ansvar för långsiktig och övergripande kunskapsuppbyggnad inom denna det moderna samhällets kanske viktigaste strategiska fält, forskningen och den högre utbildningen vid universitet och högskolor. En systematisk och fortlöpande informationsinsamling av basfakta rörande det svenska forsknings- och högre utbildningssystemets materiella, personella och intellektuella behov, brister och utveckling kommer att behöva utvecklas. Men det handlar också om att skapa goda förutsättningar för analys av de data och den information som faktiskt föreligger, men sällan utnyttjas. Det blir intressant att se regeringens förslag till att lösa dessa problem i den kommande forskningspropositionen. I såväl Norge som Danmark finns för övrigt intressanta exempel på hur sådan verksamhet kan organiseras. Ett steg för att förbättra situationen i Sverige på detta område har tagits med det nybildade *Institutet för studier av utbildning och forskning* i Stockholm, som finansieras av fyra forskningsstiftelser (SSF, RJ, STINT och KK-stiftelsen) och fyra kungliga akademier (IVA, KVA, KSLA och Vitterhetsakademien). En viktig poäng med institutet är dess fristående ställning. Det utgör därför såväl ett komplement till som en samarbetspartner med kommande statliga satsningar på området.

Följande bör sägas om denna antologis tillkomstshistoria: bidragen är i stor utsträckning att betrakta som ett antal självständiga inlägg till den pågående forskningspolitiska debatten. Idén framkom som en reaktion på Thorsten Nyboms uppsats, som förelegat sedan början av hösten 1999. Det framstod som klart att det fanns ett behov av såväl en debattskrift som ett utrymme för en vidgning av debatten. Redaktörerna har därför sett som sin uppgift att vidareföra och komplettera några av de teman som ingår i Nyboms bidrag. I mångt och mycket är hans inlägg en kommentar till nuläget. Nybom går igenom ett antal av de diskussionsfrågor som varit föremål för debatt under de senaste åren och pekar särskilt ut ett antal problem som svenska forskningspolitiker har att hantera och måste ta itu med. Att det inte är oproblematiskt att alltmer makt har flyttats från forskarna till företrädare för stat och marknad belyser Sverker Gustavsson genom att närgånget granska den Wigzellska utredningen. Bo Rothstein fyller på med att precisera farhågorna kring en alltmer politiserad forskning. Bokens första avdelning, som benämns ”Forskningspolitikens normer och

värderingar”, avslutas av Björn Svedberg och Ulf Sandström vilka anlägger ett perspektiv på forsknings- och utbildningspolitik, som bland annat utgår från innovationspolitiska resonemang. Intressant är att de på flera punkter – om än icke alla – kommer till slutsatser som överensstämmer med de tidigare nämnda författarnas.

Bokens andra del ägnas forskningens övergripande organisation och finansiering. Mats Benner inleder med en analys av forskningspolitikens utveckling sedan början av 1980-talet. Uppsatsen pekar på att forskningspolitiken alltmer kommit att betraktas som instrument för andra politikområden och andra politiska mål. Ulf Sandströms bidrag ställer forskningsråden och deras funktion i det svenska forskningssystemet i fokus. Här genomförs en analytisk djupdykning i ett omfattande empiriskt material kring forskningsråden, till vilka starka förhoppningar knutits särskilt under 1990-talets senare år. Sektionen avslutas med en norsk kommentar till den svenska situationen i form av Hans Skoies synpunkter på den nyligen framlagda Wigzellska rapporten. Här är det i synnerhet de organisatoriska aspekterna som diskuteras. Det bör framhållas att den nämnda rapporten, liksom *Forskning 2000*, utgör en viktig utgångs- och referenspunkt för flera av de här publicerade uppsatserna.

I den tredje och sista delen står forskarutbildningen i centrum. Lillemor Kim ställer ett antal kritiska frågor föranledda av den senaste reformen av forskarutbildningen. Slutligen låter Sverker Sörlin forskarutbildningen vara utgångspunkten för ett resonemang om förhållandet idag mellan nya och gamla universitet och vad som kan tänkas hända i ett framtidsperspektiv.

Antologin har tillkommit inom ramen för forskningsprogrammet *Universiteten och det nya forskningslandskapet*, vilket koordineras av Ulf Sandström vid *Institutet för studier av utbildning och forskning*. Programmet består av ett nätverk av forskare från flera av landets universitet och dess huvudsakliga idé är att via konkreta undersökningar av universitetsforskarnas arbetsvillkor belysa hur forskningssystemet fungerar. I programmets olika projekt uppmärksammas bl.a. organisations- och finansieringsformer för forskning, strategier för forskningsplanering, forskares samarbetsmönster, förutsättningar för vetenskaplig produktivitet, forskningsfinansiärers arbetsformer och anslagpolitiska praktik samt hur institutionella förändringar påverkar vetenskaplig verksamhet.

Finansiellt stöd till bokens publicering har givits av *Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond* samt *Institutet för studier av utbildning och forskning* i Stockholm.

STOCKHOLM I FEBRUARI 2000

Mats Fridlund Ulf Sandström